

Szegény Micsinay - egy besúgó élete

2011. június 14. kedd

Murányi Gábor írása és részlet Andor Mihály új könyvéből

*

Murányi Gábor

A „ kozmikus bűnös ”

Ez a „leleplező” könyv ott kezdődik, ahol a hasonszórú ügynökkönyvek, -filmek, -tanulmányok többsége befejeződni szokott.

Jó néhány éve már, hogy egyértelművé lett: Mikes Tamás, a Kádár-korszak egyik kérlelhetetlen ellenzéki figurája „Mészáros Tibor” (majd „Dán István”) fedőnévvel évtizedeken át spicliskedett,

jóindulatúnak korántsem mondható jelentések százait gyártotta megbízóinak.

A lelepleződés forgatókönyve a szokásos volt: az állambiztonsági levéltárból kikért, s vastagon anonimizált dokumentumok meg az ilyen-olyan rangú kutatóknak kiadott iratok alapján összeállt egy kép: a legendás Micsinay – barátai magánhasználatra ezen az eredeti nevén emlegették az 1960-as évek végén Mikesre (is) váltó, villódzó szellemű, nyughatatlan fiút – bizony skizofrén életet élt. Főállásban évtizedeken át tűzoltókészülék-ellenőri állásra kényszerülve az értelmiségi létet csak passzióból űzhette, novelláit, verseit, tanulmányait jószerével asztalfióknak írta (mellékesen részt vett a manapság ősdokumentaristaként emlegetett Cinema 64 amatőrfilmes csoport munkájában is). Ezzel párhuzamosan pedig élete színtereiről, társaságáról, küzdőtársairól szorgosan jelentett. (Az Andor-kötet végén található összesítés szerint a besúgottak száma meghaladja a kétszázat.)

A jelentések arról tanúskodnak, hogy a 6-os karton bizonyosága szerint hazafias alapon beszerezett Micsinay-Mikes valósággal lubickolt a skizofrén létezésben. Aktív résztvevőként, olykor vezető szerepet is játszva volt politikailag, ideológiailag kérlelhetetlen, pardont nem ismerő ellenzéki személyiség, ugyanakkor árgus szemű, gyalázatos tollú ügynök, aki még azt is jelentette, ha a rendőrségre beidézett társa aggódva figyelmeztette őt: róla is érdeklődött a belügy; aki a tudomására jutott disszidálási szándékokról rögvest tájékoztatta az elvtársakat, s aki egy baráttól kölcsönkapott kégli kulcsáról is gyorsan mintát vett, ezzel járulva hozzá egy tervezett titkos házkutatás sikeres lebonyolításához, és a „poloskák elhelyezéséhez”. Mikes, aki társszerkesztője volt a Nagy Jenő nevével fémjelzett Demokrata című szamizdat folyóiratnak, miközben szigorú illegalitás közepette részt vett a lap készítésében, a kinyomott példányok lelőhelyét megjelölve, a terjesztés előtti napokban le is „buktatta” a szellemi gyúanyagot.

A tényekkel szembesülő besúgottak serege – mint az Gulyás Gyula 2009-es Idézés című filmjében látható – egyik döbbenetből a másikba esett, nehezen volt ugyanis hihető, hogy az az ember, aki azt taníttatta barátainak, miként ismerhetik fel a körükbe beépülni akaró spicliket, maga is ilyen tevékenységet folytatott. A csalódás hatalmas volt, Mikes-Micsinay „kozmosz bűnössé” lépett elő, akinek bűnlajstroma végeláthatatlan (hiszen a különféle utalások alapján bizonyos, hogy korántsem került még elő valamennyi dosszié).

Nos, Andor Mihály könyve, a Szegény Micsinay itt, ezen a ponton kezdődik.

Andor szociológus a javából (parányi emlékeztető: az 1980-as évek elején, a régi Mozgó Világban ő kavart országos botrányt a Dolgozat az iskoláról című helyzetfeltáró tanulmányával), de ezúttal „érintett” is, merthogy az egykori barát (esküvői tanú), bizony, róla is sugdosott, a fentebb említett kulcs-ügy is az ő házkutatási története.

Könyvében a szerző megvallotta, Mikes lebukása őt egyáltalán nem rendítette meg. Mert ha nem is tudta, bizonyossággal sejtette, hogy barátjának valami kapcsolata van a BM-mel. A gyanú napra pontosan 1970. március 15-én fogant meg benne, amikor a rendőrség a távollétében házkutatást tartott nála (az első nyíltat). Erről Andor délelőtt, amikor betoppant Mikeshez, még mit sem sejtett, de a barát nagy csodálkozásában elszólta magát: „Téged nem tartóztattak le?” Andor és felesége azonnal levonták a következtetést, s lassan de tudatosan lazították, majd elszakították az egykor eltéphetetlennek gondolt baráti köteléket. Az iratokkal

szembesülve Andor, mint nyilatkozta, még a kulcs-sztorit is sztoikus nyugalommal fogadta, kíváncsisága, megérteni vágyása akkor horgadt fel, mikor az egyik iraton meglátta, hogy Mikes nem csak hogy felskiccelte lakása alaprajzát, de azt is bejelölte rajta, hogy hol találhatók „ellenséges” jegyzetei.

A „mi lakozhatott barátom lelkében, miért tette amit tett” kérdésre Andor több mint egy éven át kereste a választ. Érintettségét zárójelbe téve tudósi alapossággal dolgozott, így „tárt fel”. Felkutatta majd végigolvasta Mikes minden fellelhető írását, dokumentumát, az „1956-os”, (vagyis 1960-as), eddig teljességgel ismeretlen periratokat és tárgyalási jegyzőkönyveket csakúgy, mint az ügynökjelentéseket (köztük olyan elemzéseket is, mint Az ideológiai fellazítás gyakorlati megnyilvánulásai Magyarországon című opust), a verseket és novellákat, a szamizdatos munkásságot, megnézte Mikes amatőrfilmjeit, csakúgy, mint a részvételével vagy róla készült dokumentumfilmeket, s két Mikessel készült hosszú életútinterjút is tüzetesen kijegyzetelt. Andor olvasott és sokakkal beszélgetett és levelezett, ekként rekonstruálva az 1999-ben, 59 évesen, alighanem a cukorbetegsége elhanyagolásával sajátos öngyilkosságot elkövető Mikes életútját.

Volt mit lehántania az évtizedeken át szőtt, formálódott legendáriumból, mert hogy a két életút – a kamaszkori háryjánoskodásból sosem kinőtt Mikes terjesztette verzió és a valóságos – gyökeresen eltér egymástól. A felmentésnek vagy megbocsátásnak nem, megértési kísérletnek, társadalomszociológiai esszének vagy dokumentumregénynek inkább nevezhető „műfajtalan” – vagy nagyon is műfajteremtő – kötet a könyvhét egyik legfelkavaróbb olvasmánya.

Részlet Andor Mihály: Szegény Micsinay című könyvéből.

Akárhogyan is kényszerítették az együttműködésre, az idő előrehaladtával egyre inkább kedvét lelte benne. A jelentésekből szemmel látható, hogy két szükségletét elégítette ki egyszerre: a szellemi képességei elismerése iránti igényt, és – ha torz módon is – a társak fölé kerekedés igényét, vagyis győzelmet a rivalizálásban. Ha az élet „első nyilvánosságában” lemaradt is főiskolát vagy egyetemet végzett, filmet készítő, publikáló, értelmiségi állásban és konszolidált anyagi körülmények között lévő barátaihoz, társaihoz képest, titkos életében fölébük kerekedett. Lehetett alapja annak az érzésének, hogy hatalma van fölöttük. Egy 1967. január 23-i jelentésben írja: „Egy irodalmi színpad szervezéséről van szó, ahol [...] a szellemi irányítás egy háromtagú bizottság kezében volna: Csáyi Attila, Fehér József András és én. A rendezői teendők ellátására is engem kértek meg. ... Természetesen az egész ügy azért szimpatikus a számomra, mert végre nagyobb ellenőrzési lehetőségem nyílik mindazok felett, akiknek megfigyelését célul tűztem ki Ungváritól Streliczkyig és vissza, lévén hogy az ilyen jellegű helyeken nyilvánul meg a bennük lefojtott energia a legjobban. És ami a fő, hogy a zenei szakértő Petrigalla Pál, végre őt is alaposabban meg lehet fogni, mint eddig.”

A többiek fölötti hatalom nagy elégtétellel tölthette el a magában egyre több sérelmet fölhalmozó, egyre keserűbbé váló Tamást. Lánya úgy emlékszik, hogy mindenkit leszólt, nem volt olyan ismerősük, akiről jót mondott volna. Pedig ismerős volt sok. Talán ha nyilvános a jelentésekben írt „esszéinek” sikere, nem keseredett volna meg ennyire, de az elégtétel

örömébe belerondított, hogy senki nem tudhatott róluk.

Ez a hiányérzet indíthatta arra, hogy időnként incselkedjen megfigyeltjeivel és a sorssal. Idézzük csak föl, mit mesélt Sebeő Talán! „A sci-fi klubban is volt besúgó. Mikes Tamás kifejlesztette bennem azt a képességet, hogy hogyan lehet leleplezni, hogy ki besúgó.” Bizsergető lehetett ez a játék, és óhatatlanul fölmerül a kérdés, ki lehetett a sci-fi klubban a másik besúgó, akin Tamás kifejlesztette Sebeő Talán fölismerési képességét. De játszotta ezt már korábban is, amikor egyszer 1966-ban Petrigallánál volt hármásban Ungváry Rudolffal. Petrigalla panaszkodott, hogy érzése szerint a BM „rászállt”. Tamás erről is jelentett, sőt arról is, hogyan sikerült elhárítania a rá leselkedő veszélyt: „Annyit mindenestre Ungvárival vállvetve sikerült elérni, hogy most külső köreire gyanakszik, vagyis azokra, akik nem állandó vendégei. Érvelésünk lényege az volt, hogy ennyi »dörzsölt« között fel kéne tűnni egy besugónak, hiszen »egyikünk sem a falvédőről került le«. És különben is Galla maga is büszke arra a hatodik érzékére, amellyel »a vamzereket husz méterről megérzi, mielőtt a szájukat kinyitná.«” Jót mulathatott magában, hogy Petrigalla hiúságára játszva sikerült elterelnie magáról a gyanút. Még a jelentés megfogalmazásán is átüt a „nagy átverés” fölött érzett káröröm.

Ez azonban csak desszert a főfogáshoz képest. Tamás minden BM-nek írt „művében” fitogtatta műveltségét, tájékozottságát, naprakészségét, elemzőképességét és taktikai érzékét. Szociológiai tanulmánnyal fölérő beszámolót írt a belvárosi csoportokról. Ötoldalas tanulmányt írt „Az ideológiai fellazítás gyakorlati megnyilvánulásai Magyarországon” címmel, amelyhez tartótisztje azt a megjegyzést fűzte, hogy sok részét föl tudják használni az operatív munkában. Nem csak tanulmányokban, hanem konkrét eseményekről, személyekről írt jelentéseiben is megpróbálta elkápráztatni megbízóit.

Tamás tehát nem elégedett meg a pusztán „alkalmazotti” szereppel: nem csak annyit tett, hogy elment, ahova küldték, és megírta a jelentést tapasztalatairól. Érzékeltette, hogy ennél többre képes, hogy legalább olyan egyenrangú munkatárs, mint aki küldte – ha nem különb.

Szellemi teljesítménye, törekvése a magas színvonalú munkavégzésre nem maradt észrevétlen. A jelentések végére írt értékelésekben sűrűn szerepel, hogy „az informátor öntevékenyen jelentett”, és hogy „a jelentés értékes”. Sőt, egy 1969. október 31-i jelentéshez a tartótiszt felette fűzött megjegyzéseket, többek között ezt: „Az ügynökkel történt találkozón ellenőrzés céljából részt vettem. Jól irányított, lelkes, jóképességű ügynököt ismertem meg...” Úgy tűnik, hogy ebben a műfajban megkapta azt az elismerést, amit verseivel, novelláival, filmjeivel nem tudott megszerezni. A közönség ugyan kis létszámú volt, de mégiscsak közönség. Kis létszámát pedig ellensúlyozta ereje és mindenhatósága. És még valami. Mikes Tamás 1994-ben megjelent Városlakó című verseskötetének hátsó borítóján – nem is nagyon rejtjelezve – vallomást tesz: „Önsorsrontó vagyok, nem vitás. Már csak a mások kényelmére is: ha nem így volna, utóbb akadna felelősségük miattam. Ilyesmit idáig egyedül bizonyos, számmal jelölt rendőri osztályon éreztek, de ez is elmúlt – állítólag.” Nem kevesebbet állít itt, mint hogy egyedül a III/III-as osztályon kapott elismerést és emberi melegséget